МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

(Минобрнауки ЧР)

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН

ДЕШАРАН А, IИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО

П Р И К А З

02.10.2021г № 1302-п

г. Грозный

Об утверждении
контрольных измерительных материалов
по чеченскому языку, кодификатора
и спецификации к ним

В соответствии с Порядком проведения государственной итоговой аттестации по образовательным программам основного общего образования, утвержденным приказом Министерства просвещения Российской Федерации, Федеральной службы по надзору в сфере образования и науки от 7 ноября 2018 г. № 189/1513,

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Утвердить контрольные измерительные материалы по чеченскому языку, кодификатор и спецификацию к ним согласно приложениям № 1, № 2.
2. Контроль за исполнением настоящего приказа возложить на первого заместителя министра И.Д. Тааева.

И.о. министра И.Х. Байсултанов

Приложение № 1
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «__» ________ 2021 г. № ______

Нохчийн мотт. 9 класс

НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзамен дӀайахьарна лерина чулацаман элементийн а, дешархой кийча хиларан тӀегӀанан лехамийн а кодификатор

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьрта экзамен дӀайахьарехь коьртачу йукъардешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, чулацаман элементийн а кодификатор талламан-лараран коьчалийн (кхин дӀа – ТЛК) чулацам а, дӀахӀоттам а билгалбечу документех цхьаъ ю. Кодификатор – иза коьртачу йцкъардешаран коьрта дешаран программа Ӏаморан жамӀаш толлучу лехамийн а, толлучу чулацаман элементийн а системе балийна ларам (перечень) бу, шена чохь хӀора декъана билгалйина код а йолуш.

Кодификаторо гойту коьртачу йукъарчу дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897; «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования», утвержденный приказом Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897 (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015) нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонентаца цхьаьнайар (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных стандартов начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования»).

Кодификатор шина декъах льатта:

– 1-ра дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН коьртачу йукъарчу дешаран коьрта Ӏаморан программа карайерзоран тӀегӀанан лехамийн ларам (перечень)»;

– 2-гӀа дакъа. «НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам».

Кодификатор йукъа ца балийна пачхьалкхан жамӀдаран аттестацехь талла йиш йоцу коьртачу йукъарчу дешаран коьрта Ӏаморан программа карайерзоран тӀегӀанан лехамаш а, чулацаман элементаш а.

1-ра дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН коьртачу йукъарчу дешаран коьрта Ӏаморан программа карайерзоран тӀегӀанан лехамийн ларам

ХӀокху декъехь гайтина коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонентан буха тӀехь арахецархой ПКЭ-на кийча хиларан тӀегӀанан лехамаш а, ФПДС-ан буха тӀехь коьртачу йукъарчу дешаран коьрта Ӏаморан программа карайерзоран тӀегӀанан лехамаш а цхьаьнабар.

Толлучу лехаман код		Коьртачу йукъарчу дешаран коьрта Iаморан программа карайерзоран тIегIанан экзаменационни белхан тIедахкарша толлу лехамаш	
		Коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонент	**Коьртачу йукъарчу дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт**
1		***Анализан тайп-тайпана кепаш***	
	1.1	Меттан дакъош довзар, церан анализ йаран тайп-тайпана кепаш	***Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладоглар, йешар, йоза):*** хьалха хIоттийначу Iалашоне а, уьйр лелоре а хьаьжжина, тайп-тайпанчу текстан аларш кхолла хаар (хIоттийначу хаттарна тIечIагIдаран жоп, изложени, сочинени, аннотаци, план, и.д.кх.); барта а, йозанан а коьрта башхаллаш билгалйахар
	1.2	Текстан тема а, коьрта маьIна а, текстан йа цуьнан декъан маьIнин тайпа къастор	
	1.3	Къамелан мотт, Iилманан стиль, гIуллакхан стиль, публицистически стиль, исбаьхьаллин литературин мотт къасто хаар	
2		***Аудировани а, йешар а***	
	2.1	Барта а, йозанан а хааман информацих (Iалашонах, коьртачу а, тIетоьхначу а теманах, гуш йолчу а, къайлахчу а информацих) нийса кхетар	***Къамелан гlуллакхдаран некъаш кхиор (ладоглар, йешар, йоза):*** нохчийн маттахь йешаран хаарш кхиор (Iаморан, довзаран, хьажаран), йешначу коьчалан чулацам тобар, ткъа иштта, текстан коьрта ойла а, кхетамаш а схьакъасто хаар; тIечIагIдаран гIирсийн мах хадор; ладоглaран тайп-тайпана некъаш карадерзор (кхоччуш кхетарца а, коьртачу чулацамах кхетарца а оьшу хаамаш схьахаржа хаарца); йозанан а, барта а къамелан аларийн мах хадо хаар; коммуникативни цанисдел-лачун коьрта бахьанех кхетар а, царах кхето хаар а; нийса а, шен метта а дош далош, шен а, кхечун а къамелан мах хадор. Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргIат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гIирсийн барам алсамбаккхар: барта а, йозанан а къамел хIотторехь дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьIна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран Iалашонца дошамех пайдаэцар; нийсаяздаран дошамех пайдаэцар; фразеологизмийн маьIна билгалдаккхархьама фразеологичес-ки
	2.2	Тайп-тайпанчу стилийн, жанрийн тексташ йешар	
	2.3	Йешаран тайп-тайпана кепаш хаар (Iаморан, йовзаран, хьажаран)	
	2.4	Тайп-тайпанчу хаарийн хьостанашкара информаци схьахаржар	
	2.5	Лингвистически дошамех, литературех паргIат пайдаэца хаар	

			дошамех пайдаэцар; дешнашна синонимаш, антонимаш йалоран Іалашонца дошамех пайдаэцар
3		***Йоза***	
	3.1	Хаттарех пайда а оьцуш, жима йозанан текст хІотто хаар	***Къамелан гІуллакхдаран некъаш кхиор (ладогІар, йешар, йоза):*** йозанан а, барта а къамелан аларийн мах хадо хаар; коммуникативни цанисделлачун коьрта бахьанех кхетар а, царах кхето хаар а; нийса а, шен метта а дош далош, шен а, кхечун а къамелан мах хадор. Дешаран а, ша-шен дешаран а процессехь личностан интеллек-туальни а, кхоллараллин а хьуьнарш кхиарехь матто лоцучу декъах кхетар: шен къамел вовшахтохархьама а, дІадахьархьама а, къамелан гІирсех кхеташ пайдаэцар; шен къамел кІаргдаран а, нохчийн литературни маттах пайдаэцарехь оьздангалла кхиоран а, шен меттан хаарийн мах хадо а, уьш кхин дІа а кхиоран Іалашонан а лаам хилар
	3.2	Тайп-тайпанчу стилийн, жанрийн тексташ кхоллар (шена хетарг, аннотаци, къамел дар, кехат йаздар, расписка, дІахьедар (заявление)	
	3.3	Іалашоне а, теме а, уьйрашка а хьаьжжина, меттан гІирсаш вовшахтоха а, харжа а хаар	
	3.4	Монологан а, диалоган а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца хаар	
	3.5	Шен ойланаш барта а, йозанца а паргІат, нийса йийца хаар, текст хІотторан бакъонаш ларйеш (ойланийн некъ, хьалха-тІаьхьалла, йозуш хилар, темица йогІуш хилар и. дІ. кх.)	
	3.6	Бакъдолчух а, гонахьарчу хиламех а: йешначух, хезначух, гиначух – шена хетарг нийса догІуш дийца хаар	
	3.7	Шен къамелан уьйрашкахь хІинцалерчу нохчийн литерату-рин меттан аларан, лексически, грамматически норманаш ларйар	
	3.8	Йозанехь орфографически а, пунктуационни а коьрта бакъонаш ларйар.	
	3.9	Нохчийн меттан оьздангалла къамелехь ларйар	
	3.10	Ша дечу къамелан таллам а, нийса жамІ а дар; къамелехь а, йозанехь а гІалаташ лаха а, нисдан а хаар; шен тексташ тойан хаар	

2-гIа дакъа. НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам

Нохчийн меттан пачхьалкхан коьртачу экзаменехь толлучу чулацаман элементийн ларам хIоттийна 2004-чу шеран коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан компонентан буха тIехь.

Стоммачу курсиваца гайтина чулацаман даккхий дакъош (блокаш), лахахь уьш мелла а кегийчу дакъошка декъна. Цу кодификаторан хIора декъо гойту дешаран чулацаман алсамдаьккхина дидактически дакъа (единица), шеца масех тематически дакъа (единица) хила йиш йолу. ШолгIачу бIогIамалгехь гойту шена ТЛК-н тIедахкарш кхуллуш болчу чулацаман элементан код.

Декъан код	Толлучу элементан код	Экзаменационни белхан тIедахкарша толлучу чулацаман элементаш	
		Коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан Федеральни компонент	**Коьртачу йукъарчу дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт**
1		***Фонетика***	
	1.1	Аьзнаш а, элпаш а	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** дешан аьзнийн хIоттам билгалбаккхар, дакъошка нийса декъар, дешан аьзнийн характеристика; дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ йар
	1.2	Дешан фонетически анализ	
2		***Лексика а, фразеологи а***	
	2.1	Дешан лексически маьIна	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** дешан а, масех маьIна долчу дешан а, стилистически башхалла йолчу дешан а лексически маьIна а, царах пайдаоьцу меттиг а билгалйаккхар; синонимаш, антонимаш йалор; дешан фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически анализ йар
	2.2	Синонимаш. Омонимаш. Антонимаш	
	2.3	Фразеологически карчамаш	
	2.4	Схьадовларца а, пайдаэцарца а декъалучу дешнийн тобанаш	
	2.5	Лексически анализ	
3		***Морфемика а, дошкхолладалар а***	
	3.1	Дешан маьIне дакъош (морфемаш)	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологи-**
	3.2	Дешан морфемни анализ	

	3.3	Дошкхолладаларан коьрта некъаш	**чески), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** дешан дошкхолладаларан, грамматически, маьlнин анализ йаран буха тlехь дош морфемашка декъар; дошкхолладаларан некъаш а, кеп хийцаран, дошкхолларан морфемаш а къасто хаар; дешан фонетически, морфемни, дошкхол-ладаларан, лексически, морфологически анализ йар
	3.4	Дешан дошкхолладаларан анализ	
4		***Грамматика. Морфологи***	
	4.1	Коьрта къамелан дакъош	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхол-ладаларан, лексически, морфологи-чески), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** коьрта а, гlуллакхан а къамелан дакъойн морфологически таллам бар; йукъара грамматически маьlнин, коьртачу къамелан дакъойн морфологически билгалонийн характеристика, церан синтаксически гlуллакх билгалдаккхар, дешан фонетически, морфемни, дошкхол-ладаларан, лексически, морфологически анализ йар. Маттах долчу lилманийн хаарийн систематизаци; меттан дакъойн а, тlегlанийн а дозуш хиларх кхеташ хилар; лингвистикин йуьхьанцара кхетамаш караберзор: коьрта, гlуллакхан къамелан дакъош довзар а, маьlнашка а, коьрта грамматически билгалонашка а хьаьжжина, церан кепаш йовзар а; цlердешнаш, билгалдешнаш, цlермет-дешнаш, терахьдешнаш, куцдешнаш довзар; хандешнаш, причастеш, деепричастеш, церан морфологически билгалонаш йовзар; дештlаьхьенаш, дакъалгаш, хуттургаш, церан тайпанаш довзар, дакъалгийн маьlнийн башхаллаш къастор
	4.2	Гlуллакхан къамелан дакъош	
	4.3	Дешан морфологически анализ	
5		***Грамматика. Синтаксис***	
	5.1	Дешнийн цхьаьнакхетар	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхол-ладаларан, лексически, морфологи-чески), предложенин синтаксически**
	5.2	Предложени. Предложенин грамматически лард. Предложенин коьрта	

		меже-наш: подлежащи, сказуеми	**анализ йаран а хаарш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушйар; предложенин коьртаза меженаш, предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин шакъаьстина меженаш, тӀедерзарш, йукъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалйаккхар; чолхе предложени йовзар
	5.3	Предложенин коьртаза меженаш	
	5.4	ЦхьанахӀоттаман а, шина-хӀоттаман а предложенеш	
	5.5	Йаьржина а, йаржаза а предложенеш	
	5.6	Йуьззина а, йуьззина йоцу а предложенеш	
	5.7	Чолхейаьлла цхьалхе предложени	
	5.8	Чолхе предложени	
	5.9	Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложе-нера цхьалхечу предложе-нийн маьӀнаш	
	5.10	Ийна чолхе предложенеш	
	5.11	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор	
	5.12	Цхьалхечу предложенин синтаксически таллам	
	5.13	Чолхечу предложенин синтаксически анализ	
	5.14	Синтаксически анализ (жамӀ дар)	
6		***Орфографи***	
	6.1	Орфограмма	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангал-лин норманаш а карайерзор:** барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар; дош нийсайаздаран бакъонех пайдаэцар; гӀуллакхан къамелан дакъош нийсайаздаран бакъонаш карайерзор а, царах йозанехь пайдаэца хаар а; дош нийса сехьадаккха хаар; цӀердешнийн, билгалдешнийн, цӀермет-дешнийн, терахьдешнийн, хандешнийн кепаш бакъонашца хийцар. **Дешаран а, ша-шен дешаран а процессехь личностан интеллек-туальни а, кхоллараллин а хьуьнарш кхиарехь матто лоцучу декъах кхетар:** барта а, йозанан а къамелехь меттан коьрта
	6.2	Дешнийн чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар	
	6.3	Дешнийн орамехь шала мукъаза элпаш йаздар	
	6.4	Шала шалха элпаш нийсайаздар	
	6.5	Мукъачу элпийн Е, Ё, Ю, ЮЬ, Я, ЯЬ нийсайаздар	
	6.6	Дешхьалхенийн нийсайазйар	
	6.7	Дешнийн орамаш вовшах-кхетарца чолхе дешнаш кхолладалар а, нийсайаздар а	
	6.8	Дешхьалхенийн, дештӀаь-хьенийн нийсайазйар	
	6.9	Дожарийн чаккхенаш нийсайазйар	
	6.10	Хандешнийн чаккхенаш нийсайаз-йар	
	6.11	Дацаран дакъалгаш ЦА,	

		МА нийсайздар	норманаш ларйар
	6.12	Дацаран цIерметдешнийн нийсайздар	
	6.13	Куцдешнийн нийсайздар	
	6.14	Къамелан дакъош цхьаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар	
	6.15	Орфографически анализ	
7		*Пунктуаци*	
	7.1	Подлежащиний, сказуеми-ний йуккъехь сацаран хьаьркаш	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангал-лин норманаш а карайерзор;** диалогехь, цитированехь, ма-дарра къамелехь, чолхе, цхьалхе предложенешкахь, предложенин чаккхе-нехь сацаран хьаьркаш хIитторан бакъонех пайдаэцар
	7.2	Чолхейаьллачу цхьалхечу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.3	Шакъаьстинч къастамашца сацаран хьаьркаш	
	7.4	Шакъаьстинчу латтамашца сацаран хьаьркаш	
	7.5	Дустаран карчамашца сацаран хьаьркаш	
	7.6	Латтаман дурсашца сацаран хьаьркаш	
	7.7	Предложенин шакъаьстин-чу меженашца сацаран хьаьркаш	
	7.8	Предложеница грамматиче-ски уьйр йоцчу дешнашца сацаран хьаьркаш	
	7.9	Чолхейаьллачу предложе-нехь сацаран хьаьркаш (жамI дар)	
	7.10	Ма-дарра къамелехь а, цитаташкахь а сацаран хьаьркаш	
	7.11	Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенехь сацаран хьаьркаш	
	7.12	Чолхе-карарчу предложе-нехь сацаран хьаьркаш	
	7.13	Ийна чолхечу предложе-нешкахь сацаран хьаьркаш	
	7.14	Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенехь сацаран хьаьркаш	

	7.15	Хуттургаш йолчу а, йоцчу а чолхечу предложенешкахь сацаран хьаьркаш	
	7.16	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь тире	
	7.17	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь шитIадам	
	7.18	Цхьалхечу а, чолхечу а предложенешкахь пунктуаци	
	7.19	Пунктуационни анализ	
8		***Къамел***	
	8.1	Текст – къамелан произведени. Текстан маьIнин а, композиционни а цхьаалла	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложении синтаксически анализ йаран а хааарш кхоллар:** текстан анализ а, текстан коьрта билгалонаш йовзар а; тема а, коьрта маьIна а, коьрта дешнаш а, микротемаш а къасто хаар; къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпанаш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь тексташ кхоллар а, церан дIахIоттаран норманаш ларйар а
	8.2	Текстехь предложенийн уьйран гIирсаш	
	8.3	Къамелан стилаш	
	8.4	Теме, Iалашоне, тIекаренан хьелашка, къамел хьаьнга деш ду хьаьжжина, меттан гIирсаш харжар	
	8.5	Текстан анализ	
	8.6	Тайп-тайпана стилаш а, маьIнийн къамелан тайпанаш а долу тексташ кхоллар	
9		***Меттан норманаш***	
	9.1	Лексически норманаш	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а карайерзор:** синонимийн маьIнин, стилистически башхаллаш схьакарор, маьIне хьаьжжина, царах къамелехь пайдаэцар; бартбарехь а, урхаллехь а, деепричастни карчамца йолу предложени йалорехь а, текстан дакъош, предложенеш вовшахтосуш, цIерметдешнех пайда-эцарехь а, хуттургийн гIоьнца предложенеш хIитторехь а грамматически норманаш ларйар
	9.2	Грамматически норманаш (морфологически норманаш)	
	9.3	Грамматически норманаш (синтаксически норманаш)	

10		***Нохчийн меттан къаме-лан суртхIоттор***	**Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар:** къамелехь синтаксисан, лексикин, фонетикин суртхIотторан гIирсийн коьрта тайпанаш довзар а, церан характеристика а (эпитет, метафора, гипербола, олицетворени, дустар, дустаран карчам, фразеологизм, синонимаш, антонимаш, омонимаш); къамелехь оьшучохь фразеологически карчамех пайдаэцар; синхаамаш гайтарехь айдардешнаш нийса йукъадалор
	10.1	СуртхIотторан гIирсийн анализ	

Приложение № 2
к приказу Министерства образования и науки
Чеченской Республики
от «__» ________ 2021 г. № ______

Нохчийн мотт. 9кл.

2022 шарахь НОХЧИЙН МЕТТАН пачхьалкхан коьрта экзамен дӀайахьа лерина талламан-лараран коьчалийн спецификаци

1. ПКЭ-на леринчу талламан-лараран коьчалийн лехам

ПКЭ (ОГЭ) – иза федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан лехамашца цхьаьнайогӀуш йолчу коьртачу йукъардешаран программашца дешархоша карадерзийначу жамӀийн цхьаьнадар билгалдаккхаран Ӏалашонца дӀахьош йолчу пачхьалкхан жамӀдаран аттестацин кеп йу. Билгалйаьхначу Ӏалашонашка кхачархьама пайдаоьцу стандартизированни кепехь йолчу тӀедахкарийн комплексех лаьттачу талламан-лараран коьчалех (ТЛК).

29.12.2012 № 273-ФЗ «Российски Федерацин дешаран хьокъехь» йолчу федеральни бакъонца а, Россин Минпросвещенис а, Рособрнадзора а 07.11.2018 № 189/1513 омрица тӀечӀагӀдинчу коьртачу йукъардешаран программашца пачхьалкхан жамӀдаран аттестаци дӀайахьаран низамца а цхьаьнайогӀуш дӀахьо ПКЭ.

2. ТЛК-н чулацам билгалбен документаш

ТЛК-н чулацам билгалболу коьртачу йукъардешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан а (приказ Минобрнауки России от 17.12.2010 № 1897), иштта, коьртачу юкъардешаран герггара программа тидаме а оьцуш (одобрена решением Федерального учебно-методического объединения по общему образованию (протокол от 08.04.2015 № 1/15), коьртачу юкъардешаран «федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь бинчу хийцамийн хьокъехь» документан а буха тӀехь (приказ Минобрнауки России от 31.12.2015).

ТЛК хӀоттийна, толлучу чулацаман хьалха-тӀаьхьалла нохчийн меттан коьртачу йукъарчу дешаран пачхьалкхан стандартан федеральни компонентаца цхьаьнайар тидаме а оьцуш (приказ Минобразования России от 05.03.2004 № 1089 «Об утверждении Федерального компонента государственных образовательных стандартов начального общего, основного
общего и среднего (полного) общего образования»).

3. ТЛК-н дӀахӀоттам кхолларан а, чулацам харжаран а некъаш

Экзаменационни балхо толлу дешархойн лингвистически компетенци (маттах а, къамелах а долу хаарш; шайн балха тӀехь лингвистически хаарех пайдаэца хаар, иштта довзийтаран, классификацин, жамӀдаран дешаран меттан хаарш а, карадирзинарш а). Меттан норманаш (лексически, грамматически, стилистически, нийсайаздаран, пунктуационни) ларйарца доьзна долчу хаарша а, карадирзинчара а гойту дешархойн меттан компетенцин барам. Къамелан белхан продуктивни а, рецептивни а карадирзинарш дешархошна хааран барамехь толлу белхан коммуникативни компетенци.

Коьртачу ишколехь дешар чекхдоккхуш, экзамен лучеран кечамбаран барам а, нохчийн маттана кечамбаран барамехь болу пачхьалкхан лехамаш а цхьаьнабогӀуш

хиларан мах хадо таро ло экзаменехь делла тIедахкарш кхочушдаро. Цо таро хуьлуьйту лакхарчу классашкахь дешар кхиамца дIадахьа.

ПКЭ-н экзаменационни болх вариативность ларйеш хIоттийна: экзамен лучунна бакъо ло сочиненин кхаа вариантех цхьаъ харжа.

Къаьстинчу тIедахкарийн а, берриге экзаменационни белхан а мах хадоран къепе (система) кхоьллина нохчийн мотт хьехаран ламасташ а, педагогически дустарийн белхан а, теорин а лехамаш ларбеш.

4. ТЛК-н чулацаман а, дIахIоттаман а характеристика

ТЛК-н хIора вариант кхаа декъах а лаьтта, шайн кепаца а, чолхаллин барамца а къаьсташ долу 9 тIедиллар йукъа а лоцу.

1-ра дакъа – ладоьгIначу текстан буха тIехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбен жима йозанан болх (1-ра тIедиллар).

2-гIа дакъа – (2-8 тIедахкарш) доцца жоп даларан тIедахкарш.

Экзаменационни балха тIехь хьалха хIиттийна хIокху тайпана доцца жоп даларан тIедахкарш:

– ша вовшахтоьхна доцца жоп дIайаздаран тIедиллар;

– хьалха хIиттийначу жоьпашна йукъара нийса долу цхьаъ схьакъасто а, дIайаздан а хаар.

3-гIа дакъа (9-гIа альтернативни тIедиллар) йешначу текстан буха тIехь, йалийначу клишех пайда а оьцуш, шена хетарг схьаала хаар толлуш долу даьржинчу жоьпаца йиллинчу кепехь тIедиллар (сочинени).

ТIедахкарш экзаменационни белхан дакъошка декъар гайтина 1-чу таблицехь.

1-ра таблица.

ТIедахкарш белхан дакъошца декъар

Белхан дакъош	ТIедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	ТIедахкарийн тайпанаш
1-ра дакъа	1 (1-ра тIедиллар)	5	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
2-гIа дакъа	7 (тIедахкарш 2-8)	7	Доццачу жоьпаца тIедиллар
3-гIа дакъа	1 (9-гIа тIедиллар)	9	Даьржинчу жоьпаца тIедиллар
1, 3-гIий дакъош		Къамел ма-дарра а, нийса а дIайаздан хаарна – 10 балл	
Дерриге а	9	31	

«Нохчийн мотт» дешаран предмет Iаморан предметни жамIийн тайп-тайпанчу дакъошна таллам барна лерина тIедахкарш декъар гайтина 2-чу таблицехь.

2-гIа таблица.

ТIедахкарш Iаморан предметни жамIаш толлучу блокашка декъар

Iаморан предметни жамIийн блокаш (ФПДС цхьаьнайогIуш)	ТIедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (31 балл) чулацаман хIора декъан тIедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Къамелан гIуллакхда-ран некъаш кхиор (ладогIар, йешар, йоза)	2	14	45
Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексичес-ки, морфологически), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар	7	7	23
Маттах долчу Iилма-нийн хааргйн системати-заци; меттан дакъойн а, тIегIанийн а дозуш хиларх кхеташ хилар; лингвистикин йуьхьан-цара кхетамаш карабер-зор	Дакъош 1,3		
Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш пар-гIат бийцархьама, къаме-лехь пайдаоьцучу грамма-тически гIирсийн барам алсамбаккхар	Дакъош 1,3		
Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, граммати-чески, орфографически, пунктуационни, стилис-тически), къамелан оьз-дангаллин норманаш а карайерзор; барта а, йозанан а белхаш кхул-луш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар	Дакъош 1,3 (дерриш а)	10	32
Дерриге а	9	31	100

5. ПКЭ-н ТЛК-н тӀедахкарш, чулацаме а, толлучу хаарийн, гӀуллакхдаран некъашка а хьаьжжина, декъар

ТӀедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар 3-чу таблицехь гайтина.

3-гӀа таблица.

ТӀедахкарш «Нохчийн мотт» предметан коьртачу чулацаме дакъошка декъар

Чулацаме дакъош	ТӀедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (31 балл) чулацаман хӀора декъан тӀедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Къамел. ЛадогӀар. Барта къамелах нийса кхетар. Йозанца чулацам схьабийцар (ладоьгӀначу текстан буха тӀехь билгалдаьхначу хаттаршна жоьпаш алар)	1	5	16
Синтаксис	2	2	7
Пунктуаци	1	1	3
Орфографи	1	1	3
Къамел. Дешар. Йозанан къамелах нийса кхетар	1	1	3
Нохчийн меттан къамелан суртхӀоттор	1	1	3
Лексика	1	1	3
Къамел. Йоза. ТӀедилларе хьаьжжина, шен чулацамца а, маьӀница а йогӀу текст хӀоттор	1	9	29
Къамел ма-дарра а, нийса а дӀайаздар	1,3 дакъош (дерриша а)	10	33
Дерриге а	9	31	100

Нохчийн меттан ПКЭ экзаменационни кепан тӀедахкарш тайп-тайпана ду, шен меттан коьчалшка хьаьжжина (хьажа 4-чу таблице).

Экзамен лучо болх бо текстан чулацаман меттан хиламашца; хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбо, шен йозанан монологически дӀаалар кхуллу.

4-гӀа таблица.

ТӀедахкарш меттан коьчалца болчу белхан тайпанашка декъар

Меттан коьчалца болчу белхан тайпанаш	ТӀедахкарийн барам	Лаккхара йуьхьанцара балл	Берриге а белхан лаккхарчу йуьхьанцарчу баллах (31 балл) процентах меттан коьчалца болчу белхан тайпанийн кхочушдинчу тӀедахкарийн лаккхарчу йуьхьанцарчу баллан процент
Хаттаршна жоьпаш даларца жима йозанан болх кхочушбар	1	5	16
Текстаца болх: текстан чулацаман меттан хиламашца болх бар (текстан меттан анализ)	7	7	22
Сочинени йазйар	1	9	29
Практически нийсайаздар		10 (йазйинчу сочиненин, хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан буха тӀехь)	33
Дерриге а	9	31	100

6. **ТЛК-н тӀедахкарш шайн чолхаллин барамашца декъар**

Экзаменационни белхан дерриге тӀедахкарш йуьхьанцарчу чолхаллин барамехь ду.

7. **Нохчийн меттан ПКЭ дӀайахьаран хан**

Экзаменационни болх кхочушбарна лерина йу 235 минот.

8. **ГӀоьнна лерина коьчалш**

Экзамен лучарна бакъо ло нийсайаздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

9. Къаьстина тӀедахкарш а, берриге экзаменационни болх а кхочушбаран мах хадоран къепе (*система*)

Белхан **1-чу декъан** тӀедилларан (хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан белхан) жоьпан мах хадабо леррина хӀоттийначу критерешца. Хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбинчу йозанан балхана лерина лаккхара балл – **5**.

Белхан **2-чу декъан** хӀора тӀедиллар нийса кхочушдарна арахецархочунна 1 балл ло. Жоп нийса цадаларна я жоп делла цахиларна ноль балл хӀоттайо. Экзамен лучунна белхан 2-чу декъан тӀедахкарш нийса кхочушдарна хӀитточу баллийн лаккхара барам –**7**.

Белхан **3-чу декъан** тӀедилларан жоьпан мах хадабо леррина хӀоттийначу критерешца.

Сочиненина-ойлайарна (альтернативни тӀедилларна) лерина лаккхара балл – **9**.

Экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дӀайаздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени талларан буха тӀехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.

Экзамен лучо берриге а экзаменационни болх кхочушбарна хӀитточу **баллийн лаккхара барам – 31.**

Экзаменационни белхаш шина эксперто толлу. Эксперташа экзаменационни белхан хIора тIедилларна йогIуш йолу балл хIоттайо. Нагахь санна цу шина эксперто хIиттийна баллаш цхьаьнайогIуш ца хилахь, и болх кхоалгIачу эксперто толлу. Дешаран предметаца йогIуш йолчу мах хадоран критерешкахь билгалдина ду баллийн цхьаьнацадар.

Предметни комиссин председатело кхоалгIа талламхо (эксперт) хIоттаво хьалха и белхаш толлуш цахиллачарех.

Хьалха теллинчу белхийн мах хадоран баллийн информаци кхоалгIачу талламхочуьнга (эксперте) дIало.

КхоалгIачу талламхочо (эксперто) хIиттийна баллаш тIаьххьара йу.

Ладам боллуш лору шина талламхочо 1-чунна тIера 9-чунна тIекхаччалц долу тIедахкарш кхочушдарехь хIиттийначу баллийн барам 10 а, цул сов а цхьаьнацабар нислахь (хIора эксперто тIедахкарийн мах хадоран массо позицешца (критерешца) хIиттийна баллаш вовшахтуху: ХЖК1–ХЖК3, С1К1– С1К4, С2К1– С2К4, С3К1– С3К4, ГК1–ГК4, ФК1).

И тайпа хьал нислахь, кхоалгIачу талламхочо (эксперто) мах хадоран йерриге а позицешца 1,9-гIий тIедахкаршна йуха а таллам бо.

Белхан дерриге а тIедахкаршна хIиттийначу баллийн буха тIехь йукъара балл йагар а йой, **5** баллан тIегIанца мах хадабо.

10. Экзамен дIайахьаран хьелаш (*говзанчашка лехамаш*)

Нохчийн меттан экзамен йолчу аудитори чу нохчийн меттан говзанчаш-филологаш ца буьту. Экзаменехь вовшахтохархо (организатор) хила веза нохчийн мотт хьоьхуш воцу хьехархо. Экзамен дIайахьаран йукъара инструкци хиларо таро хуьлуьйту, предметан говзанчаш йукъа ца озош, цхьатерра хьелаш лардан.

КхидIа даладо экзамен дIайахьаран магийна низам.

Экзаменационни коьчал чохь йолу пакет каракхаьчначул тIаьхьа экзамен лучара дерриге кехаташ йа бланкаш, шайх болу хаамаш тIейазбой, охьадохку, оьшучу низамехь белхан меттехь.

Цкъа хьалха экзамен лучара ладугIу йуьхьанцарчу тексте. Тексте ладугIучу хенахь экзамен лучеран бакъо йу черновик тIехь цхьацца йозанаш дан. ШозлагIа йешначул тIаьхьа хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх кхочушбо экзамен лучара. Тексте ладугIу, аудиозаписах пайда а оьцуш.

5-гIа таблица

Хаттаршна жоьпаш даларца йозанан болх дIабахьаран кеп

№	Организаторан болх	Экзамен лучеран болх	Гергарчу хьесапан хан
1	Дуьххьара аудиозапись хIоттор	Йуьхьанцарчу тексте ладогIар. Тексте ладугIучу хенахь черновик тIехь цхьацца йозанаш дар.	3-4 минот
2	Текстан ойлайан хан йалар	Черновикашца болх бар	5-6 минот
3	Аудиозапись шолгIа хIоттор	Йуьхьанцарчу тексте ладогIар	3-4 минот
4	Запись дIайаккхар. Болх йазбан болабан безарх а, дошам лело бакъо хиларх а хаам бар		
5		Йозанан болх кхочушбар	

Цул тIаьхьа экзамен лучара кхочушдо экзаменационни белхан 2-чу а, 3-чу а дакъойн тIедахкарш.

Белхан дерриге дакъош тIехь болх бечу хенахь экзамен лучеран бакъо йу нийсайаздаран (орфографически) дошамах пайдаэца.

11. 2022 шеран ТЛК-хь бина хийцамаш, 2019 шарахь хиллачуьнца дуьстина

2022 шеран экзаменационни балха тIехь, 2019 ш. хиллачуьнца дуьстича, белхан дIахIоттам ларбина. 1 тIедиллар, 9 (9,1; 9,2; 9,3) тIедахкарш, церан мах хадоран къепе ца хийцина. ТЛК-н тIедахкарийн барам хийцина 15 тIера 9 тIе кхаччалц, болх кхочушбарна йуьхьанцара балл а хийцаелла 37 тIера 31 тIе кхаччалц.

2022 шеран нохчийн меттан ТЛК, 2019 шарахь санна, кхаа декъах льтта. Нагахь хиллачу ТЛК-н вариантехь кхуьй а дакъа йукъаратематически хьежамца вовшашца дозуш хиллехь а, 2022 шеран ТЛК-н вариантехь жимачу йозанан балхана (1 дакъа) лерина текст шен чулацамца йозуш йац белхан 2,3 дакъошца. Цуьнца цхьаьна хийцайелла жимачу йозанан балхана леринчу текстан жанрови башхалла.

Хийцабелла ТЛК-н 2 декъан чулацам. Нагахь 2019 шарахь белхан 2,3 дакъош йешначу цхьана текстан буха тIехь кхочушдеш хиллехь а, 2022 шеран ТЛК-н йеша леринчу текстан буха тIехь кхочушдеш 3 тIедиллар бен дац. Экзаменационни балхо таро ло экзамен лучунна меттан коьчалан тайп-тайпана анализ кхочушйан. Цу Iалашонца белхан 2 декъехь далийна

7 тIедиллар: 4 тIедилларо (2-5 тIедахкарша) толлу орфографически, пунктуационни, грамматически анализ кхочушйаран хаарш; 3 тIедиллар (6-8 тIедахкарш) текстан анализ йарна тIехьажийна ду, вуьшта, цара толлу текстан чулацамах нийса а, корггера а кхетар. Иштта экзамен лучунна текстан синмехаллин категореш йовзаран тIегIа билгалйоккху; чолхечу хьолах, авторан йа турпалхочун позицех кхетар, текстан чулацаме анализ йарехь синонимийн, антонимийн йукъаметтигах кхетаран мехалла; Iамийна меттан суртхIотторан гIирсаш бовзар.

2022 шеран 9-чу классан дешархойн нохчийн меттан ПКЭ-н ТЛК-н вариантан жамIдаран хьесап

Экзаменационни белхан дерриге тIедахкарш йуьхьанцарчу чолхаллин барамехь ду

№	Толлучу чулацаман дакъош	Толлучу чулацаман дакъойн код	Толлучу хаарийн код	Кхочушдинчу тIедилларан лакхара балл	ТIедиллар кхочушдан герггарчу хьесапехь йелла хан (минот)
1	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дош-кхолладаларан, лексически, морфоло-гически), предложенин синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** текстан анализ а, текстан коьрта билгалонаш йовзар а; тема а, коьрта маьIна а, коьрта	8.1 8.4 8.6 9.2 9.3 9.1 7.18 6.1	2.1 2.4 3.1 3.3 3.5 3.6 3.8 –3.10	5	90

	деш-наш а, микротемаш а къасто хаар; къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпа-наш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь тексташ кхоллар а, церан дIахIоттаран норманаш ларйар а. **Къамелан гIуллакхдаран некъаш кхиор (ладогIар, йешар, йоза):** къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойлайар), меттан гIуллакх даран башхаллаш къасто хаар а; текстера хаамех кхетар а, барта а, йозанан кепехь а цуьнан чулацам схьакховдо хаар. **Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргIат бийцар-хьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гIирсийн барам алсамбаккхар:** барта а, йозанан а къамел хIотторехь дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьIна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран Iалашонца дошамех пайдаэцар; нийсаяздаран дошамех пайдаэцар				
2	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхол-ладаларан, лексически, морфологи-чески), предложении синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушйар; предложенин коьртаза меженаш, предложенин цхьанатайпана меженаш, предложенин шакъаьстина меженаш, тIедерзарш, йукъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалйаккхар; чолхе предложени йовзар	5.1 5.14	1.1	1	13
3	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфогра-фически, пунктуационни, стилистичес-ки), къамелан оьздангаллин норманаш а карайерзор, барта а, йозанан а белхаш кхочушдеш, царах къамелехь пайдаэца хаар а:** диалогехь, цитированехь, ма-дарра къамелехь, цхьалхечу а чолхечу а	7.1 7.19	1.1	1	13

	предложенешкахь, предложенин чаккхенехь сацаран хьаьркаш хIитторан бакъонех пайдаэцар				
4	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложении синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** синтаксисан коьрта дакъош довзар; предложенин синтаксически анализ кхочушйар; предложенин коьртаза меже-наш, предложенин цхьанатайпана меже-наш, предложенин шакъаьстина меженаш, тIедерзарш, йукъадало дешнаш довзар; предложенин грамматически лард билгалйаккхар; чолхе предложени йовзар	5.1 5.14	1.1	1	10
5	**Литературни меттан коьрта норманаш а (лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни, стилистически), къамелан оьздангаллин норманаш а карайерзор:** барта а, йозанан а белхаш кхуллуш, къамелехь меттан норманех пайдаэца хаар; дош нийсайаздаран бакъонех пайдаэцар; гIуллакхан къамелан дакъош нийсайаздаран бакъенаш караерзор а, царах йозанехь пайдаэца хаар а; дош нийса сехьадаккха хаар; цIердешнийн, билгалдешнийн, цIерметдешнийн, терахь-дешнийн, хандешнийн кепаш бакъенашца хийцар	6.1 6.14	1.1	1	13
6	**Тайп-тайпана йешаран кепаш хаар;** йешначу публицистически, исбаьхьаллин, дешаран-Iилманан тайп-тайпанчу текстийн чулацамах нийса кхетар (дийцар, суртхIоттор, ойлайар), барам 400-450 дашал кIезга боцуш: йозанца тема а, текстан коьрта маьIна а къастор, текстан чулацамца догIуш, хаттаршна жоьпаш далар	8.1	2.1 2.3 2.4	1	12
7	**Нохчийн меттан коммуникативни-эстетически таронех пайдаэцар:** къамелехь синтаксисан, лексикин, фонетикин суртхIотторан гIирсийн коьрта тайпанаш довзар а, церан характеристика а (эпитет, метафора, гипербола, олицетворени, дустар, дустаран карчам, фразеологизм, синонимаш,	10.1	1.1	1	12

	антонимаш, омонимаш)				
8	**Дешан тайп-тайпана анализ йаран а (фонетически, морфемни, дошкхоллада-ларан, лексически, морфологически), предложении синтаксически анализ йаран а хаарш кхоллар:** дешан а, масех маьIна долчу дешан а, стилистически башхалла йолчу дешан а лексически маьIна а, царах пайдаоьцу меттиг а билгалйаккхар; синонимаш, антонимаш йалор	2.1 2.5	1.1 1.3	1	12
9	**Коммуникативни ойланца а, темица а, Iалашонца а цхьаьнадогIуш алар кхолларехь меттан башхаллаш нийса къасто хаар:** къамелан гIуллакхан-маьIнин тайпанаш къастор а, иштта тайп-тайпанчу кепехь хьесташ кхоллар (дийцар, суртхIоттор, ойлайар), дахарехь зеделлачунна тIе а тевжаш; йешначу текстера хаамаш йозанца схьабийцар; нохчийн литературни меттан норманаш йозанехь ларйар. **Дешнийн бараман хьал кхиор; къамел даран кепе а, хьоле а хьаьжжина, ойланаш, синхаамаш паргIат бийцархьама, къамелехь пайдаоьцучу грамматически гIирсийн барам алсамбаккхар:** барта а, йозанан а къамел хIотторехь дошамех пайдаэца хаар, дешан лексически маьIна (нийса а, тардина а) къасторна оьшу хаамаш схьаэцаран Iалашонца дошамех пайдаэцар; нийсайаздаран дошамех пайдаэцар	6.1 7.18 8.1 8.2 8.6 9.1– 9.3	2.1 – 2.4 3.2 – 3.5 3.7 – 3.10	9 [1]	60
	Дерриге тIедахкарш – **9**. Царах доцца жоп даларан – **7**; даьржина жоп даларан – **2**; чолхаллин барамца: Б – **9.** Лаккхара йуьхьанцара балл – **31**. Болх кхочушбарна хан – **235 минот**.				

[1] 1-рий, 9-гIий тIедахкарш толлуш, экзамен лучун йозанан къамел ма-дарра а, нийса а дIайаздаран мах хаттаршна жоьпаш даларца кхочушбина йозанан болх, сочинени талларан буха тIехь цхьаьна **10** баллаца хадабо.